

5. Kuno Susumu. *Functional Syntax: Anaphora, Discourse and Empathy*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 326 p.

Юлія Вербиненко

(*м. Київ*)

ДО ПИТАННЯ ОПИСУ ДИСКУРСИВНИХ ОДИНИЦЬ

Останнім часом набули актуальності дослідження дискурсивних одиниць. [1–4] Дискурсивні одиниці — елементи тексту, що забезпечують його узгодженість і передають ставлення автора до викладеного, направляючи увагу до контексту. Дискурсивні одиниці надають мові чіткість, структурованість, регулюють емоційне забарвлення, роблять текст зрозумілим. Їхні маркерні функції в контексті вельми різноманітні: організація висловлення, перехід від однієї теми до іншої, відображення макроструктури тексту, вираження ставлення до сказаного тощо.

Зазвичай у словниках дискурсивні одиниці окремо не виділяються через те, що вони розрізнені та їх важко згрупувати — це різні частини мови, вони можуть бути окремими словами, зворотами (*без сумніву, насправді*), сполучниками (*якщо, але*), частками (*якраз*), словосполученнями (*у зв'язку з цим, у цьому випадку, доречно згадати, що ..., наважимося стверджувати, як відомо*), іноді навіть окремими реченнями (*підсумуємо найбільш важливе, список можна продовжити*). Очевидно, що лексично, морфологічно та синтаксично дискурсивні одиниці (ДО) є доволі неоднорідними і їм не можна приписати певну лексико-граматичну кваліфікацію, наприклад, віднесення до певної частини мови [3].

Складність опису дискурсивних одиниць полягає в неопрацьованості їх семантичного опису та лексикографічного подання. Труднощі виникають також із формулюванням словникових визначень одиниць цього класу, оскільки вони часто дуже інтегровані в контекст. Через це важко визначити системні межі одиниць цього класу і створити коректну їх класифікацію.

Головним критерієм для об'єднання різнорідних одиниць в один клас дискурсивних є їхня загальна функція регулювання й організації процесу комунікації.

ДО не мають денотативного значення. Нечіткість, комплексність семантики одиниць цього класу зазвичай не дозволяє скористатися традиційним словниковим прийомом розкладання дефініцій на компоненти.

Одну й ту ж дискурсивну функцію можуть виконувати різні ДО. Наприклад, почати виступ можна з таких дискурсивних одиниць, як *перш за все, по-перше, отже*, причому найчастіше вибір конкретної одиниці в такій ситуації дуже важко піддається раціональній мотивації. Велика кількість ДО є взаємозамінними.

Деякі дискурсивні одиниці можуть виконувати не тільки дискурсивні функції, але й передавати змістовну інформацію та використовуватися в

якості основних комунікаційних одиниць. Але навіть виконуючи допоміжну функцію, дискурсивні одиниці виявляють тенденцію до поліфункціональності [2].

Є. Вікторова [4] зазначає, що нестатичність їх проявляється в тому, що одна дискурсивна одиниця може мати кілька різних функцій, які реалізовані або одночасно, або по одній (ізолювано) у різних контекстах. І навпаки, одна й та сама дискурсивна функція може бути реалізована за допомогою різних ДО. Наприклад, функцію пошуку виконують ДО *так би мовити, скажімо, тобто* тощо. Крім того, функції дискурсивної одиниці можуть бути настільки універсальними, що їх можна знайти в майже будь-якій розмовній ситуації (наприклад, *справді, строго кажучи*). Через таку невизначеність значення ДО важко піддаються лінгвістичному опису.

Наразі ще не сформульовано мінімальний перелік дискурсивних маркерів, як і комплекс їхніх системних ознак. У роботах зарубіжних авторів різні дискурсивні маркери та їх групи досліджуються переважно зі структурно-семантичної позиції. При цьому серед лінгвістів немає єдиної думки щодо того, які лексичні одиниці до яких класів дискурсивних маркерів слід віднести.

Таким чином, класифікувати дискурсивні одиниці тільки за граматичними (морфологічними та синтаксичними) ознаками неможливо. Наприклад, за допомогою синтаксичних характеристик неможливо з упевненістю виділити ДО в тексті, хоча деякі синтаксичні особливості дискурсивні одиниці все ж мають. З погляду морфології ці одиниці також важко об'єднати в один клас. Оскільки слова, що мають однакові характеристики, можуть як бути, так і не бути дискурсивними.

Є. В. Хачатурян [5] відзначає, що багато ДО можуть використовуватись і в якості недискурсивних. У той же час їх лексико-семантична диференціація викликає труднощі, і думки лінгвістів щодо питання розходяться. Наприклад, В. Fraser вважає, що між двома ідентичними за формою одиницями існує відношення омонімії, що «прагматичне значення *discourse markers* ніяк не пов'язане зі значенням омонімічної форми». Інші ж (наприклад, W. Abraham) розділяють лексеми, значення яких певною мірою зумовлені значенням їх «семантичних родичів», і лексеми, значення яких не залежать від значення їх омонімічної форми.

ДО досить неоднорідні, частина їх є власне дискурсивними одиницями (*по-перше, наприклад*), інші ж ДО можуть одночасно поєднувати допоміжну й інформаційну функції [4].

Наприклад:

1. *Другими словами / Інакше кажучи* — дискурсивне використання:

In other words, we observe evidence of a bimodal relationship.

Другими словами, мы наблюдаем свидетельство бимодальных отношений.

Инакие кажучи, ми спостерігаємо підтвердження бімодальних відношень.

Он говорил это другими словами, не так, как сейчас пересказала. — недискурсивне використання:

2. *В любом случае / У будь-якому разі* — дискурсивне використання:
Such separation may, in any case, not be possible.

В любом случае, такое разделение не представляется возможным.

У будь-якому разі, такий поділ не можливий.

Ты знаешь, как себя вести в любом случае из возможных. — недискурсивне використання:

3. *Скажем (допустим) / Скажімо (припустимо)* — дискурсивне використання:

If the state of a system is changed, say, by heating, the values of its state functions change too.

Если состояние системы изменяется, скажем, при нагревании, значения его функций состояния тоже изменятся.

Якщо стан системи змінюється, скажімо, при нагріванні, значення його функцій стану теж зміняться.

Сказать (что-л.) / Сказати (що-н.) — недискурсивне використання:
It seems impossible to say anything against such a point of view.

Кажется, невозможно сказать ничего против такой точки зрения.

Здається, неможливо сказати нічого проти такої точки зору. [6]

Особливу роль в лексичній динаміці ДО мають семантичні зрушення і процеси десемантизації. ДО, що втратили своє первісне значення та перейшли в розряд дискурсивних, набувають ряд формальних особливостей, головним чином, синтаксичного й інтонаційного характеру, які допомагають відрізнити дискурсивне вживання від недискурсивного. Є. В. Хачатурян визначила основні [5]:

- при ізольованому вживанні вони не можуть бути відповіддю на питання;
- не вживаються з запереченнями (якщо тільки заперечення не входить до складу ДО);
- зазвичай опускаються при непрякій мові;
- не повторюються при перепитуванні;
- зазвичай ДО або вся конструкція з нею у мові виділяється за допомогою пауз або інтонаційно.

Саме тому Ф. С. Бацевич [1] зауважує, що дискурсивні одиниці варто описувати з семантико-прагматичної точки зору. Оскільки семантико-прагматичні характеристики мають вирішальне значення при виділенні дискурсивних одиниць. Наприклад, одиниця, що має формальні ознаки іменника, виступаючи в контексті в функції ДО, цілком може втратити деякі свої ознаки і набути ознак іншої частини мови. Такі одиниці є

контекстуально-залежними і тому можуть сполучатися синонімічними та антонімічними зв'язками неоднорідно, одні і ті ж дискурсивні одиниці залежно від контексту можуть бути синонімами чи мати значення, які не допустимі для контексту. Тому в звичайних словниках досить важко описувати такі одиниці. Особливо це стосується паперових версій, оскільки дискурсивні одиниці вимагають багато місця для ілюстрацій їх використання в різноманітних контекстах. Для електронних словників така проблема є неактуальною, оскільки відсутня проблема браку місця. Але все одно залишається проблема багатозначності дискурсивних одиниць і проблема побудови синонімічних зв'язків між ними.

Література

1. Бацевич Ф. С. Імплицитна інформація у висловленнях і дискурсивні слова (на матеріалі часток української мови). Мовознавство, 2012. № 5. С. 3–12.
2. Богданова, Н. В. О проекте словаря дискурсивных единиц русской речи (на корпусном материале). Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: сб. трудов международной конференции «Диалог», Бекасово, 30 мая – 3 июня 2012 г. Москва: Изд-во РГГУ, 2012. С. 71–80.
3. Викторова Е. Ю. Влияет ли гендер на использование дискурсивов? (на материале письменного научного дискурса). Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика, 2011. № 3. С. 8–14.
4. Викторова Е. Ю. Синкретизм дискурсивных слов. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика, 2014. Т. 14 № 3. С. 14–21
5. Хачатурян Е. В. Семантика и синтактика дискурсивных слов глагольного происхождения в современном итальянском языке: дис. канд. филол. наук: 10.02.05. Москва, 2000. 171 с.
6. Юдіна С. М. Українсько-російсько-англійський словник для фізиків. Київ: УМІФ, 2017. 880 с. (Словники України)